

Současný stav ekonomiky Turecké republiky

Ing. Michal Částek, Ph.D.

Parlament České republiky
Kancelář Poslanecké sněmovny
Parlamentní institut

Úvod

Turecko zahájilo přístupová jednání s Evropskou unií na začátku října 2005, není ovšem jisté, zda úspěšně zakončená jednání o přistoupení otevřou Turecku dveře k jeho plnému členství v EU. Turecko je v souvislosti s přistoupením k Unii skloňováno především v souvislosti s otázkou rozděleného Kypru, s porušováním lidských práv a s otázkou Kurdů. Předložená studie si klade za cíl přinést základní informace o vývoji a stavu tureckého hospodářství a jeho přípravách na případné členství v EU. Vzhledem k citlivým politicko-bezpečnostním, kulturním a náboženským otázkám, na které se Evropská komise a členské státy EU ve spojitosti s probíhajícím jednáním Ankary o přistoupení soustředí, je ekonomická rovina integrace Turecka do EU částečně opomíjena.

Aktuální vývoj základních makroekonomických indikátorů

Turecká ekonomika po hospodářské krizi v letech 2000-2001¹ zažívá vysoký ekonomický růst. V letech 2002-2005 vzrostlo turecké hospodářství kumulativně o 33,6 %, průměrný roční přírůstek HDP dosáhl 7,5 %. Reálný hospodářský růst Turecka dosáhl v roce 2005 7,4 % a v první polovině roku 2006 HDP meziročně vzrostlo o 7,0 %. Z hlediska velikosti HDP se Turecko podle šetření Mezinárodního měnového fondu stalo v roce 2006 17. největší ekonomikou na světě (16. Nizozemsko)². Hospodářský růst má v současnosti v Turecku mnohem zdravější strukturu než v 90. letech³, neboť je především založen na růstu produktivity práce. Hospodářství Turecka se dále potýká s pomalu probíhajícími strukturálními reformami. HDP na obyvatele v Turecku dosáhla v roce 2005 přibližně 25 % průměrných příjmů na hlavu v EU-25.

¹ Krize turecké ekonomiky v roce 2001, která byla pravděpodobně nejhlubší od konce druhé světové války, přinesla obrovský propad hospodářství. V některých odvětvích tento pokles přesáhl 70% produkce. Díky prohlubující se ekonomické recesi muselo Turecko změnit státní rozpočet na rok 2001, který byl původně vypracovaný ve spolupráci s Mezinárodním měnovým fondem. Původní koncept počítal s deficitem ve výši 3,4 % HDP, nakonec došlo k jeho zvýšení až na 10 % HDP (rok 2000 skončil deficitem veřejných financí ve výši 11 % HDP). V roce 2001 výrazně vzrostlo veřejné zadlužení Turecka na 105% HDP, v roce 2002 činilo 94% HDP. Vláda musela rovněž revidovat svůj původní inflační cíl 10-12 % pro konec roku 2001 na skoro 70%. Ve strachu z vládní a ekonomické krize zahraniční investoři v panice stáhli ze země skoro 7 mld. USD svých investic.

S cílem zabránit masivnímu odlivu deviz zvýšila turecká centrální banka prudce úrokové sazby (maximum u jednodenní sazby se na vrcholu krize pohybovalo kolem neuvěřitelných 7000%). Obrovský pokles zaznamenaly i díky nízké spotřebě dovozy do Turecka. Kurz turecké liry, po obrovském propadu v prvním čtvrtletí roku 2001, kolísá ve velmi širokém rozpětí.

² <http://www.turkishweekly.net/news.php?id=30348>.

³ Rychle rostoucí turecká ekonomika a zejména vysoká soukromá spotřeba způsobily rostoucí vnější nerovnováhu turecké ekonomiky.

Centrální banka Turecka byla v loňských letech velmi úspěšná ve snižování míry inflace, hlavním nástrojem pro redukci růstu cen bylo operování s krátkodobou úrokovou sazbou. Restriktivní monetární politika vedla k radikálnímu snížení míry růstu cen v ekonomice, míra inflace dosáhla meziročně v prosinci 2005 7,7 %. V průběhu prvního pololetí roku 2006 se ovšem míra inflace v důsledku růstu cen ropy a slabší turecké liře opět zvýšila na meziroční úroveň 10 % v srpnu 2006.

Deficit veřejných rozpočtů se také snižuje, v roce 2005 dosáhl v 5,7 % a do roku 2004 klesl na 1,2 % HDP (na základě metodologie EU). Fiskální konsolidace v Turecku probíhá úspěšně, na jaře 2006 byly schváleny zákony z oblasti sociálního zabezpečení a byly zvýšeny daně na alkohol a tabák, které přispěly k rychlé fiskální konsolidaci.

Vládní zadlužení ve vztahu k HDP v důsledku rychlého hospodářského růstu a značného přebytku v rozpočtu v posledních letech výrazně pokleslo, z 76,9 % HDP na konci roku 2004 na 69,6 % na konci roku 2005 (v roce 2001 činilo 105,5 % HDP). V průběhu roku 2005 byla přijata opatření ke zlepšení fiskální transparentnosti s tím, že bylo vytvořeno několik koordinačních a kontrolních orgánů v rámci ministerstva financí. To se projevilo již ve zlepšení procedur při přípravách rozpočtu na rok 2006.

Zemědělství

Turecké zemědělství tvoří 10 % hrubého domácího produktu, ale zaměstnává 25 % z celkového počtu ekonomicky činných obyvatel. 60-70 % tureckých zemědělských statků má tak malou výměru, že mnoho jich bude odsouzeno k zániku a či ke sloučení, aby se agrární struktura alespoň přiblížila poměrům v Evropské unii. Ankaru bude muset v souvislosti s přijetím pravidel společné zemědělské politiky ES usilovat o podstatné snížení počtu lidí zaměstnaných v zemědělství a také o omezení počtu zemědělských podniků. Farmy s výměrou zemědělské půdy nižší než 5 ha tvoří 65 % všech farem a pouze 0,7 % má více než 50 ha.

Turecké zemědělství je charakteristické nízkými průměrnými hektarovými výnosy, nízkou užitkovostí hospodářských zvířat a zaostávající produktivitou práce a turečtí farmáři by v konkurenci s agrárním sektorem současných členských zemí Unie neobstáli. Zastaralá agrární struktura představuje jeden z problémů přístupových jednání mezi Tureckem a EU. Předpokládá se, že před případným přistoupením Turecka k EU by bylo zapotřebí provést výrazné strukturální reformy jeho agrárního sektoru a investovat zde značné investiční prostředky.

(Ne)zaměstnanost

Přes vysoký hospodářský růst bylo vytvořeno málo nových pracovních míst. Míra nezaměstnanosti se pohybuje mezi 8 a 10 %, hrozí ovšem další propouštění tisíců lidí, především ve veřejném sektoru a v zemědělství. Nižší míra nezaměstnanosti je dána silnou regulací pracovního trhu a ochranou v zemědělském sektoru. Vysoká míra nezaměstnanosti je hlavně mezi mladými (18 %) a negativním aspektem je ovšem 50% podíl dlouhodobě nezaměstnaných na celkovém počtu nezaměstnaných, což potvrzuje existenci výrazně rigidního trhu práce. Nižší míra nezaměstnanosti je díky převládající zemědělské činnosti na venkově (6,8 %) než ve městech (12,7 %)⁴. Turecká populace stále roste (1,5 % za rok), což znamená, že ekonomika potřebuje vytvořit 500 000 – 800 000 nových pracovních míst každý rok, aby se nezaměstnanost alespoň udržela na současné úrovni.

Podíl zaměstnanosti v sektoru zemědělství výrazně poklesl v průběhu roku 2005, kdy se snížil z 33 % na 25 % z celkové zaměstnanosti. Pokles produkce v zemědělském sektoru a odchod pracovních sil z této oblasti vytvářejí tlaky na tvorbu pracovních míst v ostatních sektorech hospodářství.

Malé a střední podnikání (MSP) se podílelo v roce 2004 75 % na celkové zaměstnanosti, pouze ovšem 27 % na celkovém produktu. Nedostatečná produktivita práce MSP byla dána zejména omezeným přístupem k úvěrovému financování, které pokrývá pouze přibližně jednu desetinu potřeb těchto podniků.

V roce 2004 vzrostla zaměstnanost o 2,5 %, v roce 2005 se její růst snížil na 1,2 %. Celková míra zaměstnanosti dosáhla v roce 2005 46 %, u žen činila míra zaměstnanosti pouze necelých 24 %⁵. V Turecku nefunguje dostatečně aktivní politika na trhu práce a rigiditu pracovního trhu navíc posilují vysoké nemzdové náklady na pracovní síly.

⁴ Turkish Economy in 2005. Republic of Turkey. Prime Ministry. Undersecretariat of Treasury. General Directorate of Economic Research. May 2006.

⁵ Cíle Lisabonské strategie stanoví, že celková zaměstnanost by měla dosáhnout 70 %, míra zaměstnanosti žen by měla být 60%. V tomto ohledu Turecko je výrazně pozadu za cíli lisabonské agendy.

Tabulka č. 1**Základní makroekonomické ukazatele Turecka v letech 2000-2006**

Ekonomický údaj / rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2.Q.2006
Počet obyvatel v tis.	67.400	68.600	69.700	70.500	68.894	72.060	
HNP v mil. USD	202.153	146.542	179.898	238.141	299.475	360.876	
HNP na obyvatele v USD	2.996	2.136	2.584	3.644	4.347	5.008	
Index růstu HNP v %	+6,3	- 9,5	+7,8	+5,8	+9,9	+7,6	+8,5
Index růstu HDP v %						7,4	7,5
Velkoobchodní inflace %	39,0	68,5	29,7	18,4	9,35	2,6	11,68
Export v mld. USD	27,8	31,3	35,1	43,0	66,9	73	39,6
Import v mld. USD	54,5	41,4	50,8	62,0	90,7	116	65,4
Obch. balance mld. USD	-26,6	-9,3	-15,2	-19,0	-23,8	-43	-25,8

Pramen: Souhrná teritoriální informace: Turecká republika. (aktualizace 2.Q. 2006), s. 21.[online], [8.12.2006].
Dostupné z WWW: < <http://sql.czech.cz/exportsoubory/089.doc>>.

Úloha státu – privatizace

Státní banky se podílejí na produktu bankovního sektoru přibližně z jedné třetiny, státem vlastněné podniky v současné době vytvářejí okolo 5 % HDP a okolo 15 % přidané hodnoty ve zpracovatelském průmyslu. V průběhu roku 2006 byla ukončena platnost zvláštních privilegií pro státem vlastněné banky,. Zaměstnanci státních podniků a bank činí asi 2,5 % z celkového počtu zaměstnanců. V Turecku nebyla dosud dokončena liberalizace cen, například ceny elektřiny se pohybují hluboko pod výrobními cenami. Podíl výrobků s regulovanými cenami se v současné době ve spotřebitelském koši tureckých občanů podílí přibližně 10 %. Úroveň cenové hladiny se v roce 2005 pohybovala na úrovni 65 % průměrné cenové hladiny EU-25⁶.

V roce 2005 dosáhly privatizační příjmy 2,8 % HDP, největšími privatizačními projekty se staly ropná rafinérie Türpas a ocelářský a železářský podnik Erdemir. Dosud nebyla

⁶

http://epp.eurostat.cec.eu.int/portal/page?_pageid=1090,30070682,1090_33076576&_dad=portal&_schema=PORTAL

dokončena privatizace telekomunikační společnosti Turk Telekom. V průběhu prvního pololetí pokračovala privatizace dalších státních podniků. V Turecku stále platí legislativa, která omezuje přístup zahraničního kapitálu do podniků v oblastech civilního letectví, námořní dopravy, silniční dopravy, vysílání, elektřiny, finančních korporací, cestovního ruchu, vzdělání a v oblasti obrany.

Evropská komise ve své Zprávě o pokroku v Turecku ze začátku listopadu 2006⁷ kritizovala pomalé fungování obchodních soudů a také nedostatečnou implementaci legislativy v oblasti duševního vlastnictví. Zahraniční bankovní sektor posiluje v objemu vlastněných aktiv tureckých bank, v polovině roku vlastnily zahraniční banky v Turecku 15 % bankovních aktiv, v roce 2004 to byla 4%. Díky tomu se zvyšuje konkurenceschopnost na tureckém bankovním trhu, což vede ke zkvalitňování služeb nabízených ze strany tureckých bank. K lepšímu fungování bankovního sektoru přispělo také přijetí zákona o bankách v říjnu 2005, který zavedl posílený dozor nad finančním sektorem, dohled má provádět Agentura pro regulaci a dohled v bankovníctví.

Turecko také zaostává v kvalitě vzdělávacích systémů. V roce 2006 se očekává nárůst veřejných výdajů na vzdělání na 12,4 % celkových veřejných výdajů (8,8 % v roce 2004), které mají pokrýt náklady spojené s rostoucí mladou generací a také pokrýt náklady na růst kvality vzdělávání. Evropská komise ve své Zprávě o pokroku kritizuje nízkou úroveň vzdělanosti žáků na středních školách a také nedostatečnou kvalitu a nedostupnost vysokoškolského vzdělávání.

Nedostatečný vzdělávací systém se odráží do nízké participace na trhu práce, míra zaměstnanosti zejména u žen a starších občanů je na velmi nízké úrovni.

Proces privatizace, vysoký hospodářský růst včetně stabilizace ekonomické situace přispěly ke značnému přílivu přímých zahraničních investic do Turecka, v roce 2005 dosáhly 9,6 miliard USD, což odpovídalo asi 2,7 % HDP. Zahraniční účast je nejsilnější v sektorech velkoobchodu a maloobchodu, kde působí 36 % podniků s většinovým podílem zahraničních subjektů.

Vnější ekonomické vztahy

Deficit běžného účtu platební bilance v roce 2005 rychle vzrostl a dosáhl hodnoty 6,3% a v první polovině roku 2006 se dále zvýšil na 7 % HDP. Vysoký růst nerovnováhy v platební bilanci byl dán zejména silnou domácí poptávkou, která podporovala silný dovoz,

vyšší cenou ropy a také nižšími příjmy Turecka z cestovního ruchu spojené s obavou z teroristických útoků. Turecko ovšem díky dostatečným devizovým rezervám své centrální banky může stále bez potíží vyrovnávat svůj deficit běžného účtu. V posledních letech se také zlepšila struktura vnějšího financování turecké ekonomiky, hlavně se stále více prosazuje dlouhodobé financování před krátkodobými spekulativními akcemi zahraničních investorů.

Vývozy a dovozy zboží se v průběhu roku 2005 zvýšily o přibližně 3 % a dosáhly 54 % HDP. Vývozy do zemí EU dosáhly v roce 2005 52,4 % celkových vývozů a dovozy poklesly na 42,2 % celkových tureckých importů. Evropská unie představuje největšího obchodního partnera Turecka. Z hlediska komoditní struktury poklesl hlavně v posledních letech podíl zemědělské produkce na celkovém exportu Turecka z 10,0 % v r. 1998 na 4,2 % v r. 2004.

Ve vzájemném obchodu Turecka a Evropské unie jsou nejvíce zastoupeny strojírenské výrobky, dopravní zařízení, ve vývozech Turecka potom textilní a oděvní produkce a v tureckých dovozech z EU chemické výrobky.

Tabulka č. 2

Teritoriální struktura vývozu a dovozu Turecka v roce 2005

Největší obchodní partneři	Podíl na dovozech (%)	Největší obchodní partneři	Podíl na vývozech (%)
EU-25	47,9	EU-25	53,6
Rusko	10,6	USA	6,9
Čína	4,5	Irák	3,5
USA	4,2	Rusko	2,6
Korea	2,8	Rumunsko	2,1
Irán	2,4	Spojené arab.em.	2,1

Pramen: EU-Turkey Bilateral Trade Relations. [online], [8.12.2006]. Dostupné z WWW: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113456.pdf>.

⁷ Commission Staff Working Document. Turkey 2006 Progress Report. European Commission. COM (2006) 649 final. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2006/Nov/tr_sec_1390_en.pdf

Tabulka č. 3

Komoditní struktura zahraničního obchodu EU-25 s Tureckem v roce 2005 (%)
(výběr hlavních obchodních komodit)

Hlavní skupiny výrobků	Podíl na celkových dovozech z Turecka (%)	Podíl dovozů EU-25 z Turecka na celkových dovozech EU (%)	Podíl na celkových vývozech do Turecka (%)	Podíl vývozů EU-25 do Turecka na celkových vývozech EU (%)
Celkem	100	2,8	100	3,94
Primární produkty (v tom)	12,7	1,1	7,9	2,66
Zemědělské výrobky	8,7	3,59	2,7	1,82
Energetické produkty	1,4	0,19	2,7	2,92
Zpracovatelské výrobky (v tom)	82,5	3,79	84,5	4,01
Strojírenské výrobky	15,2	1,84	27,5	3,72
Dopravní zařízení	20,1	6,84	22,2	5,55
Chemické výrobky	2,1	0,76	17,4	4,46
Text. a oděvní produkce	30,3	14,4	3,5	4,42

Pramen: EU-Turkey Bilateral Trade Relations. [online], [8.12.2006]. Dostupné z WWW: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113456.pdf>.

Podle údajů Evropské komise 64 % tureckých občanů vlastní mobilní telefony a připojení k internetu využívá přibližně 1 až 2 % populace. Velmi nízké jsou celkové investice do oblastí výzkumu a vývoje, v roce 2002 činily pouze asi 0,66 % HDP. Podle žebříčku *Transparency International* se Turecko podle Indexu vnímání korupce (CPI) za rok 2006 umístilo na 58. místě (ČR obsadila 46. místo, Polsko bylo hodnoceno na 61. místě).

Literatura:

Commission Staff Working Document. Turkey 2006 Progress Report. European Commission. COM (2006) 649 final.

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2006/Nov/tr_sec_1390_en.pdf

EU-Turkey Bilateral Trade Relations. [online], [8.12.2006]. Dostupné z WWW: < http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113456.pdf >.

Eurostat.

http://epp.eurostat.ec.eu.int/portal/page?_pageid=1090,30070682,1090_33076576&_dad=portal&_schema=PORTAL

Souhrná teritoriální informace: Turecká republika. (aktualizace 2.Q. 2006).[online], [8.12.2006]. Dostupné z WWW: < <http://sql.czech.cz/exportsoubory/089.doc> >.

Turkish Economy in 2005. Republic of Turkey. Prime Ministry. Undersecretariat of Treasury. General Directorate of Economic Research. May 2006.